

250 éve született Pápai Sámuel nyelvész

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

250 évvel ezelőtt, 1770. március 8-án született Felsőörsön. Apja Pápay János református pap és iskolamester (lévita), édesanyja a Takácsiban született Kis Katalin volt. Testvérei: 1763, János; 1767, Katalin; 1778, Dániel; 1782, Lídia. Harmadik gyermekként ő már Felsőörsön látta meg a napvilágot és gyermekéveit is itt töltötte. Házuk a falu közepén állt, nem messze az akkor még református deszkatemplom és különálló haranglábtól, ennek belső udvarában pedig a református iskolától.

Elemi iskoláit falunkban, Felsőörsön, középiskoláit nagy valószínűséggel Szentkirályszabadján, az ottani református iskolában végezte. 1788–89-ben Kassán folytatott magasabb stúdiumokat, atyja korai halála után neveltetéséről a továbbiakban idősebb rokona, a Felpéci Pápay Mihály és nagyobb testvére, Pápay János gondoskodott. Reménytelen anyagi helyzetében Eszterházy Károly egri püspökhöz folyamodott és – valószínűleg a püspök iránti hála miatt elhagyta felmenői hitét, hogy iskoláit befejezhesse – áttért a katolikus hitre. (Nevéből ekkor tűnt el az „y” használata. Egyik őse ugyanis Rudolf királytól kapta nemességét, innen eredeztethető az „y”. Ő élete végéig az „i” betűt használta, családtagjai és későbbi felmenői azonban visszaváltottak az „y”-ra.) Így került a püspök támogatásával a tanulmányai végzésére Egerbe. Itt két éven át jogi tanfolyamra járt és a magyar nyelv és irodalom tanulmányában is előmenetelt tett. 1793-ban a pesti királyi tábla jurátusa lett. Itt-tartózkodása alatt nagy hatást gyakorolt rá a magyar jakobinusok mozgalma. 1796. június 6-án ügyvédi vizsgát tett és június 10-én felelős prókátornak. Ezután Pápara ment és itt vette hírét az Egerben megürült magyar nyelv és irodalom tanszékének. Pártfogó püspöke 1796. szeptember 12-én ki is nevezte 500 Ft évi fizetéssel az egri líceum magyar nyelvet és irodalmat tanító tanárának. Eközben számos magyar nyelv iránt elkötelezett íróval, nyelvessel, tudós tanárral ismerkedett meg – többek között Baróti Szabó Dáviddal és Kazinczy Ferencsel. Pápaít a tanítói buzgóság annyira magával ragadta, hogy tanítványainak sokszor tartott különórákat is. Ennek az lett a következménye, hogy belefáradt a munkába és gyakran betegeskedett. Pártfogója, Eszterházy püspök halála után, 1800-ban lemondott tanári állásáról és Pápara költözött. Itt ügyvédi gyakorlatot folytatott, a következő évben pedig tiszteletbeli ügyésszé nevezte ki Veszprém megye főispánja.

Pápai Sámuel, Frank Károly olajfestménye (Magyar Tudományos Akadémia, Ugrý Bálint felvétele)

1802-ben gr. Eszterházy Miklós a Devecseri uradalom ügyészévé, a főispán pedig megyei táblabíróvá emelte. A gróf pár év múlva összes birtokának ügyeit rábízta. 1805-ben feleségül vette Pókateleki Kondé Antóniát, bátyja feleségének húgát. (A Kondé család „*sárgakastélya*” ma a Csallóközi Múzeumnak ad helyet Dunaszerdahelyen, emléküket a Pókatelek utcánév őrzi.)

Az 1805. évi országgyűlésen foglalták törvénybe, hogy a latin nyelv mellett magyarul is meg kell szövegezni a törvényeket. Pest vármegye műszótár készítését határozta el, ajánlva: minden megye készítsen ilyen szótárt, hogy ezekből tudják összeállítani az ország teljes anyagát. Veszprém vármegye Pápaiat kérte fel erre a munkára, melynek ő derekasan megfelelt. Neki köszönhetőek a törvényhozás magyar szavai, például *vád*, *vádlott*, *tanúk*, *védők*, *bírók* stb. Tanulmányának és szótárának címe: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések gyűjteményével.*

1807-től sűrű levelezésben állt Kazinczy Ferencsel. „*Nekünk, magyaroknak is hazafias kötelességünk, hogy vállalva munkáljunk nyelvünk erejének és fényének gyarapításán, hogy megóvjuk a külső térveszteségtől, s a belső romlástól, hogy napfényre hozzuk kincseit az évszázadok irodalmából*” – mondta.

Dúlt a harc az ortológusok és a neológusok között. Mérsékelt nyelvújítás, ragaszkodás a deák nyelvhez, vagy a teljes megújítás, idegen helyett magyar szavak. Ő az utóbbi és Kazinczyék mellett foglalt állást. „*A nyelv a tudományok kulcsa. Minél műveltebb az, annál tanultabb a nemzet*” – írta. „*A tudós, csinos nyelv fenntartja századok múlva is dicsőségét a népeknek.*”

Egy évvel később, 1808-ban jelent meg korszakalkotó nagy műve *A magyar irodalom eszmérete* címmel Veszprémben, Péteri Takács József vállalkozásának, a *Magyar Minervának* a 4. kötetében, Számmer Klára nyomdász betűivel. Ez első magyar nyelvű rendszeres irodalomtörténetünk. Hirdette, hogy „*meg kell tisztítani a nyelvet a sok átkozott latinságtól és németségtől*”. Felépítésében az egész magyar nyelv és irodalom történetét felöleli. Ő az első, aki a szépirodalmat az ízlés nevelőjének és az esztétikai gyönyörűség kialakítójaként mutatta be. Nem feledkezett meg a népművelésről sem, amikor azt írja, hogy az alsóbbrendű közönség csak ez időben kapott szebb olvasókönyveket kellemesebb időtöltésre. Irodalomtörténetét ún. „*idő kerületek*”-re osztotta. Első időkerület: „*Pannónia megszállásától fogva (Kr. u. első évszázad.) a reformáció tájáig, vagyis az 1530. esztendőig.*” Második időkerület: „*A reformáció idejéig fogva II. József császár uralkodásáig, 1790-ig.*” Harmadik időkerület: „*József császár idejéig fogva mostanáig, azaz az 1800-as évek elejéig.*” Nem késett sokáig Kazinczy elismerése sem, 1808. január 5-én ezt írta levelében: „*Munkádat rég olta ismerem, becsülöm, csodálom. Szerencsésebben e tárgy körül senki nem dolgozott, senki nem dolgozhat. Úgy nézem barátságodat, mint szép koszorúját szenvedésemnek.*” 1813-ban jelent meg ugyanis, a Dicsalomb (veszprémi nyelvújítók körének) Somogyi Gedeon által megfogalmazott *Mondolat* című vitairata. Belső oldalán egy gúnyrajz, mely egy számaron ülő, hasonát fújó alakot ábrázol, fején babérkoszorú, melyen egy lepke pihen. Oldalán lant, gitár és egy triangulum, mellyel Kazinczy szabadkőműves mivoltára céloztak. Ő azonban nem vette fel a kesztyűt, bár legjobban ez bosszantotta, de tudta, neki nem árthatnak, s helyette Szemere Pál és Kölcsey Ferenc válaszolt *Felelet a Mondolatra* címmel.

Pápai Sámuel már Széchenyi felajánlása előtt 18 évvel egy Tudós Társaság (nyelvi akadémia) felállítását szorgalmazta, továbbá tudós újságok, mint a *Hazai Tudósítások*, *Magyar Kurír* és Játékszínek megalapítását. A Magyar Tudós Társaság létesítéséhez három évi jövedelmét, ezer ezüst forintot ajánlott fel. Az 1827. évi XII. törvény az ő nevét is megörökítette az adakozók között.

A Dicsalomb szerzői kedélyeinek lenyugtatásában nagy szerepe volt Pápai Sámuelnek. Összegzésül álljon itt Kisfaludy Sándor Füreden, 1831. július 3-án, a balatonfüredi színház megnyitásakor elmondott *Prológusa*:

„Az a nyelv a nemzetnek, a mi a lélegzet az élőknek. Nyelve nélkül szinte úgy vége egy nemzetnek, mint lélegzet nélkül vége az életnek. Azon nemzetek voltak az élővilágban leghatalmasabbak, kinek nyelvei legmíveltebbek valának, így van a jelenkorban is. A nyelvvel együtt jár a művészet, a nemzeteknél együtt virágoznak és díszlenek, együtt nyomorognak, süllyednek. A nyelvek szülője a nemzetiség, nevelői az anyák, táplálói a nemzet, és nemzeti nyelven folytatott kormány és törvények. Hála a Magyarok Istenének!” Benne van mindazon értékek összessége, melyeket Pápai Sámuel oly büszkén hangoztatott.

Érdemei méltatását többen szorgalmazták falunkban, Felsőörsön, így dr. Körmeny József prépost úr, dr. Keöves Ferenc volt miniszteri tanácsos úr, Kozma László (édesapám), az iskola akkori igazgatója. Nekik és dr. Zákonyi Ferencnek, a Balatonfüredi Idegenforgalmi Hivatal akkori vezetőjének köszönhető, hogy 1966. május 29-én délelőtt 11 órakor szülőháza, a volt községi tanácsháza falán emléktáblát lepleztek le tiszteletére. Felirata: „A / magyar irodalomtörténet nagy alakja / Pápai Sámuel / 1770–1827 / Felsőörsön született és innen indult el. / A magyar irodalomról magyarul / elsőnek írt. S neve mintha csillag gyűl... / Ezért emlékeznek róla a késői utódok / Idegenforgalmi Hivatal / Községi Tanács VB / 1966”

Mivel a hajdani szülőháza az 1950-es években idegen kezekbe került: volt tévesziroda, bérnök szociális lakóháza, pártház, kultúrház, majd eladták, így az emléktáblát a mai Község-háza falán őriztük méltó helyen. Felújítás miatt pedig átkerült a Civil Ház (közösségi tér) bejáratához, ahol más jeleseink emlékjele, mint a Batthyány család emlékfája, az aradi 13 hős tábornok emlékoszlopa és dr. Szöllősy Árpádnak, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem első elnökének emléktáblája is áll. Amikor a Pápay család leszármazottai neves elődjük után nyomozva megérkeztek Felsőörsre, örömmel konstatálták, hogy itt éppen frissen koszorúzott emléktáblát találtak. Halálának 190. évfordulóján, 2017-ben falunapon hivatalosan is felvettük a kapcsolatot dr. Pápay Judit ny. iskolaigazgatóval és fiával, dr. Birkás Antal habilitált egyetemi oktatóval. Az ő és polgármesterünk segítségével jelenhetett meg Felsőörs Község 1. sz. értéktári füzeté *Pápay Sámuel élete és munkássága dióhéjban* címmel. Köszönet érte!

PÁPAI SÁMUEL EMLÉKNAP FELSŐÖRSÖN

Kis falunk 2020. március 7-én nagy közösségi összefogással (Felsőörsért Közalapítvány, Felsőörs Község Önkormányzata, Búzavirág Dalkör, Nyugdíjas Klub, Irodalmi Kör, valamint Veszprém Megyei Honismereti Egyesület) készült az ünnepre.

A megemlékezés délután 2 órakor a Civil Ház falán elhelyezett emléktábla megkoszorúzásával kezdődött, majd a Község-háza nagytermében folytatódott. Meglepetés kezdésként Pápay Miklós úr tubajátéka, a *Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország* című mű megszólaltatásával felemelően hatott.

Tislér Anikó, a közalapítvány titkára köszöntötte a megjelent vendégeket, így dr. Pápay Judit igazgató asszonyt és családját, dr. Birkás Antal egyetemi oktatót, Birkás Szilárdot és feleségét, akik a Felpéci ágat képviselik. Pápay Miklóst Székesfehérvárról, Pápay Györgyöt Budapestről, Pápay Juditot Veszprémből, akik Pápay Sámuel fiának leszármazottjai. Majd a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület részéről Márkusné Vörös Hajnalka elnököt, dr. Hudi József alelnököt. A Rákóczi Szövetség részéről Keöves Ferencet, akinek édesapja, dr. Keöves Ferenc miniszteri tanácsos az emléktábla egyik szorgalmazója volt, ifj. Nagy Ist-

vánt, akinek édesapja az akkori honismereti kör vezetőjeként Pápai halálának 150. évfordulóját szervezte, Rásky Mihálynét, az Irodalmi Kör műsorának szerkesztőjét.

Szabó Balázs polgármester úr köszöntötte Vörösmarty Évát, a Veszprém Megyei Közgyűlés alelnökét, a jelenlévő kedves vendégeket, majd az értéktári munkáról, felsőörsi hungarikumokról szól, méltatva nyelvészünk érdemeit.

Dr. Hudi József *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* kitüntetett történész nagy alapossággal idézte fel Pápai Sámuel munkásságát, megemlítve annak gazdag könyvtárát, benne az akkori folyóiratokkal, érdekes tudományos jegyzetekkel. Beszélt családja történetéről és a Pápai Református Egyház Gyűjteményében fellelhető iratokról.

Az Irodalmi Kör Rásky Mihályné *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékéremmel* kitüntetett helytörténész vezetésével egy korabeli, XVIII. századi olvasókönyv segítségével Pápay Sámuel irodalomtörténetének „*időkerületei*” nyomán haladva a magyar irodalom gyöngyszemeiből adott ízelítőt (*István király ünnepére, Ének László királyról, XXIII. zsoldár, Károli Gáspár emlékezete, Batsányi: A látó, Kazinczy és Pápai levelezéséből, a Mondolat-vita stb.*). Külön köszönet illeti az Irodalmi Kör lelkes tagjait: Kiss Juditot, Ruzsin Bóné Kingát, Kalmár Lajosnét és dr. Pásztorné Simon Annamária művelődésszervezőt, utóbbit az egész rendezvény szervezéséért, plakátok, meghívók szerkesztéséért.

Dr. Birkás Antal egyetemi oktató köszönettel szövelt a Pápai-utódok nevében az örökség-örzés szép példájáról, mellyel falunkban találkoztak.

A kiállítást Márkusné Vörös Hajnalka megyei honismereti elnök nyitotta meg korabeli levéltári dokumentummásolatok, újságcikkek gyűjteménye alapján, melyek a kerek évfordulás Pápai-megemlékezésekről szóltak, Tislér Anikó gyűjtése alapján.

A Nyugdíjas Klub tagjai harapnivalóval, itallal kínálták a résztvevőket.

Erre a napra elkészült a *Felsőörsi Hírmondó*, címlapján az ünnepség meghívójával, benne Rásky Mihályné cikkével Pápai Sámuel szülőházának regénybe illő történetével. Ezt és a *Pápay Sámuel élete és munkássága dióhéjban* című értéktári füzet 2018-as példányát minden résztvevő magával vihette.

Pápai Sámuel 1827. május 31-én hunyt el. Családi sírjuk Pápán, az alsóvárosi temetőben található. Felirata: „*E sírbolt lakójáé a dicsőség, hogy irodalmunk történetét először írta meg magyarul. Hálás elismeréssel a Pápai Református Collegium Diákszövetsége.*” Utódaik gondozzák ma is. A Honismereti Szövetség ez évi kiadványszerkesztői konferenciáján emlékezik meg nyelvtudásunkról. Országosan a Széphalomban 2008-ban megnyílt Magyar Nyelv Múzeumában őrzik munkásságának emlékét. A térképen neve mellett szülőfaluja, Felsőörs neve is felvillan.

Rásky Mihályné

Felhasznált irodalom. *Birkás Antal–Pápay Judit: Pápay Sámuel élete és munkássága dióhéjban.* Felsőörs, 2018; Mondolat. Reprint kiadás. Veszprém, 2013; *Pápay Sámuel: A magyar literatúra esmérete.* Magyar Minerva 4. kötet. Reprint kiadás. Veszprém, 2001; *Sebő József: Dicsőhalom, avagy Veszprém mint Széphalom ellenpólusa.* Veszprém, 2013.

